Emro Science and Education
Open-access scientific journal
Journal homepage: https://journal.emro.uz
OPEN ACCESS

CONFERENCE PAPER OPEN ACCESS

Vol. 1 No. 4 (2024) · "Milliy iqtisodiyotni barqaror rivojlantirish va yuqori iqtisodiy o'sish sur'atlarini t... DOI: 10.5281/zenodo.24321044

ta'minlashning ustivor yo'nalishlari" mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjuman

tushirilishi rejalashtirilgan, sog'liqni saqlash, ta'lim va boshqa ijtimoiy xizmatlar bilan ta'minlash ko'lamini bir necha bor oshirishni belgilagan. "Inson kapitalini rivojlantirish va kreativ yosh avlodni tarbiyalash – O'zbekiston o'z oldiga qo'ygan strategik vazifalardan biridir", –deya ta'kidladi Prezidentimiz. "Biz hamma uchun ochiq va sifatli ta'limni kambag'allikka barham berish, xalq farovonligini oshirish va barqaror iqtisodiy o'sishga erishishning eng samarali omili, deb bilamiz. Mamlakatimiz oxirgi yillarda bu borada katta tajriba to'pladi – ta'lim tizimi tubdan o'zgarmoqda. O'tgan olti yilda maktabgacha ta'limdagi qamrov 21 foizdan 70 foizga, oliy ta'limda esa 9 foizdan 38 foizga etdi. 2030 yilga qadar har bir bolaning bog'chaga qatnashi, maktabni bitirayotgan har ikki o'quvchining biri esa oliygohda o'qishi uchun imkoniyat yaratiladi"[1].

Uzoq muddatli farovonlik nafaqat qo'shimcha ish o'rinlari yaratadigan, balki yuqori darajadagi kasblarda ham samaradorlikni oshiruvchi tarkibiy o'zgarishlarni talab qiladi. O'zbekiston yanada gullab - yashnashi va iqtisodiyoti murakkablashishi bilan mamlakat inson kapitaliga — odamlar hayoti davomida to'plangan bilim, ko'nikma va sog'liqqa tobora ko'proq tayanadi va o'sishni rag'batlantiradi. Shunga qaramay, bugungi kunda O'zbekistonda tug'ilgan bola o'z inson kapitali salohiyatining faqatgina 62 foizidan foydalanishga erishishini kutishimiz mumkin. Bo'shliqni yopish iqtisodiy o'sishni jamiyatning eng kambag'al va eng izolyatsiya qilingan a'zolari orasida adolatli daromad o'sishiga aylantirishga e'tibor qaratish orqali salohiyatni oshirish va iqtisodiyotda ishtirok etishni talab qiladi. O'zbekistonning barcha hududlarida - yuqori sifatli ta'lim, samarali sog'liqni saqlash va ishonchli ijtimoiy himoya orqali odamlarga sarmoya kiritish aholining imkoniyatlardan to'liq foydalana olishini ta'minlashi zarur[3].

Inson kapitali sifatini ta'minlash barqaror rivojlanish maqsadlariga erishishning muhim omili sifatida, har qanday mamlakat hukumatining ustivor vazifalaridan biridir, shundan kelib chiqqan holda, har bir mamlakat yosh avlodning kelgusida jamiyatda munosib o'rin egallashi va raqobatbardosh kadrga aylanishi, hayotda muvaffaqiyatga erishishiga xizmat qiluvchi bilim va ko'nikmalarni egallashlari uchun barcha shart-sharoitlarni yaratishi muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa sifatida aytish mumkinki, inson kapitali milliy barqaror rivojlanish maqsadlariga erishishda hal qiluvchi omil hisoblanadi. O'zbekistonda inson kapitalini rivojlantirish bo'yicha olib borilayotgan islohotlar muhim bo'lsa-da, bu jarayonni jadallashtirish uchun qo'shimcha strategik choralar talab etiladi. Strategik choralarni amalga oshirish orqali inson kapitalini rivojlantirish hisobiga milliy barqaror rivojlanish maqsadlariga erishish mumkin bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning BMT Bosh Assambleyasi 78-sessiyasida tarixiy nutqi. 5sentabr 2023-yil.
2. O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasining ma'lumotlari. 2017-2023 yillar.
3. https://www.vsemirnyjbank.org/ru/news/press-release/2022/05/18/uzbekistan-systematic-country-diagnostic.

INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH – MILLIY BARQAROR RIVOJLANISH MAQSADLARIGA ERISHISHNING USTUVOR YO'NALISHI SIFATIDA

Published: 23.12.2024
Cite this article: Maxmudov Sherali Xusanovich, Mirzayeva Shahnoza Mamat qizi (2024). Inson kapitalini rivojlantirish – milliy barqaror rivojlanish maqsadlariga erishishning ustuvor yo'nalishi sifatida. Emro Science and Education, 1(4). https://doi.org/10.5281/zenodo.24321044
© 2024 The Author(s). Published by Emro Science and Education. This is an open access article.

Maxmudov Sherali Xusanovich
Guliston davlat universiteti Menejment kafedrasi dotsenti v.b., PhD
Mirzayeva Shahnoza Mamat qizi
Iqtisodiyot ta’lim yo‘nalishi 2-bosqich magistri

Annotatsiya: O‘zbekistonda inson kapitali rivoji so‘nggi yillarda davlat siyosatining markaziy o‘rnini egalladi. Mamlakatda amalga oshirilayotgan islohotlar ta’lim sifatini oshirish, tibbiy xizmatlarni yaxshilash va ijtimoiy muhitni barqarorlashtirishga qaratilgan. Shu bilan birga, global miqyosda kuzatilayotgan texnologik o‘zgarishlar va mehnat bozoridagi talablarning o‘zgarishi inson kapitalining zamonaviy talablarga mos ravishda rivojlantirilishini taqozo qilmoqda.

Ushbu maqola inson kapitalining O‘zbekistondagi rivoji va uning milliy barqaror rivojlanish maqsadlariga erishishda tutgan o‘rni haqida tahliliy yondashuvni taklif etadi. Global va milliy miqyosdagi statistik ma’lumotlar asosida O‘zbekistonda inson kapitalini rivojlantirishning mavjud holati, muammolari va imkoniyatlari ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: milliy barqaror rivojlanish maqsadlari, inson kapitalini rivojlantirish, innovatsion salohiyat, inson kapital, innovatsiyalar, iqtisodiy o‘sish;

XXI asrda inson kapitali milliy rivojlanishning asosiy poydevori sifatida dunyo hamjamiyatining e’tibor markaziga chiqdi. Birlashgan Millatlar Tashkiloti tomonidan ilgari surilgan Barqaror rivojlanish maqsadlari (BRM) zamirida ijtimoiy, iqtisodiy va ekologik barqarorlikni ta’minlash yotadi. Ushbu maqsadlarga erishish insonning bilim saviyasi, sog‘lom va samarali hayot tarziga ega bo‘lishiga bevosita bog‘liqdir. Shu sababli, inson kapitalini rivojlantirish nafaqat davlat siyosatining muhim qismi, balki jamiyatning umumiy rivojlanish yo‘nalishini belgilovchi ustuvor yo‘nalish sifatida ko‘riladi.

O‘zbekistonda inson kapitali rivoji so‘nggi yillarda davlat siyosatining markaziy o‘rnini egalladi. Mamlakatda amalga oshirilayotgan islohotlar ta’lim sifatini oshirish, tibbiy xizmatlarni yaxshilash va ijtimoiy muhitni barqarorlashtirishga qaratilgan. Shu bilan birga, global miqyosda kuzatilayotgan texnologik o‘zgarishlar va mehnat bozoridagi talablarning o‘zgarishi inson kapitalining zamonaviy talablarga mos ravishda rivojlantirilishini taqozo qilmoqda.

Inson kapitali tushunchasi iqtisodiyot nazariyasida asosan odamlarning bilim, ko‘nikma, sog‘liq va boshqa individual xususiyatlari yig‘indisini anglatadi. Ushbu tushunchani dastlab Gari Beker va Teodor Shultz ilmiy asoslab bergan. Inson kapitalining asosiy tarkibiy qismlariga quyidagilar kiradi:

1. Ta’lim va bilim**:** Ta’lim inson kapitalining eng muhim jihatlaridan biri bo‘lib, uning sifati va qamrovi davlatning iqtisodiy barqarorligiga va xalqaro maydondagi raqobatbardoshligiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi.
2. Sog‘liqni saqlash**:** Sog‘lom inson ishlab chiqarish samaradorligini oshirishda va ijtimoiy barqarorlikni ta’minlashda hal qiluvchi o‘ringa ega.
3. Texnologik ko‘nikmalar**:** Zamonaviy texnologiyalar bilan ishlash qobiliyatlari hozirgi davrda inson kapitalining yuqori darajali bo‘lishida muhim mezondir.

Barqaror rivojlanish konsepsiyasi inson kapitali bilan bevosita bog‘liq. BMTning BRM dasturida ta’lim, sog‘liqni saqlash va ijtimoiy tenglik kabi masalalarga alohida urg‘u beriladi. Ayniqsa, sifatli ta’lim (BRM-4), sog‘liqni saqlash (BRM-3) va iqtisodiy o‘sish (BRM-8) maqsadlari inson kapitali rivoji uchun zarur shart-sharoitlar yaratadi.

O‘zbekiston 2030-yilga qadar BRM doirasidagi ko‘rsatkichlarga erishishni o‘zining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida belgilagan. Ushbu jarayonda inson kapitalini rivojlantirish davlat siyosatining ajralmas qismi hisoblanadi.

O‘zbekiston Respublikasida inson kapitalini rivojlantirish bo‘yicha bir qator islohotlar amalga oshirilmoqda. Quyida ushbu sohalardagi muhim statistik ko‘rsatkichlar keltirib o‘tishimiz mumkin:

1. Ta’lim**:**

- O‘zbekiston 2023-yilda Xalqaro Ta’lim Taraqqiyoti Indeksi (ETI) bo‘yicha MDH davlatlari orasida o‘rtacha ko‘rsatkichga ega bo‘ldi.
- Umumiy ta’limni qamrab olish ko‘rsatkichi 98% ni tashkil etdi, ammo oliy ta’limga qabul qilish darajasi hali ham nisbatan past – taxminan 38%.
- 2020-yildan boshlab mamlakatda xususiy ta’lim muassasalarining soni ikki barobarga oshdi.

2. Sog‘liqni saqlash**:**

- Mamlakatda tug‘ilish davridagi umr ko‘rish kutilishi 2023-yilda 72 yoshni tashkil etdi. Bu MDH davlatlari bo‘yicha o‘rtacha ko‘rsatkichga yaqin.
- 2023-yilda sog‘liqni saqlashga ajratilgan davlat xarajatlari YAIMning 4% ni tashkil qildi. Bu global standartlar bilan solishtirganda past, ammo o‘sish dinamikasi kuzatilmoqda.

3. Bandlik va iqtisodiy faollik**:**

- 2023-yilda O‘zbekistonda mehnat bozoriga kiruvchi aholi soni 14,2 millionni tashkil etdi, shundan 10,6 million kishi band bo‘ldi.
- Yoshlar bandligi darajasi 54% ni tashkil etdi, bu esa xalqaro miqyosda qoniqarli bo‘lgan holatda.

O‘zbekiston Inson Taraqqiyoti Indeksi (HDI) bo‘yicha 2023-yilda 191 ta davlat orasida 101-o‘rinni egalladi. HDI ko‘rsatkichlarining o‘sishiga ta’lim va sog‘liqni saqlash tizimidagi islohotlar sezilarli hissa qo‘shmoqda. Shu bilan birga, iqtisodiy samaradorlikni oshirish uchun innovatsion texnologiyalarni keng joriy etish talab etiladi.

Inson kapitalini rivojlantirish yo‘lidagi muammolarga to‘xtaladigan bo‘lsak, ular quyidagilarni tashkil etadi:

1. Ta’lim sifati va qamrovi**:**

- Mamlakatda ta’lim muassasalarining moddiy-texnik bazasi yetarlicha rivojlanmagan joylarda ta’lim sifatiga salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda. Ayniqsa, chekka hududlarda oliy ta’limga qamrov past darajada qolmoqda.
- Raqobatbardosh kadrlar tayyorlash masalasi dolzarbligicha qolmoqda, chunki iqtisodiyotning zamonaviy ehtiyojlariga mos mutaxassislar yetishmovchiligi mavjud.

2. Sog‘liqni saqlash tizimi muammolari**:**

- Tibbiy xizmatlarning qishloq hududlarida sifat jihatdan past bo‘lishi aholining sog‘liq holatiga salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda.
- Davlat sog‘liqni saqlash tizimiga ajratilayotgan mablag‘lar hali ham yetarli darajada emas, bu esa yangi texnologiyalarni joriy qilishda qiyinchiliklar tug‘diradi.

3. Mehnat bozoridagi muammolar**:**

- Yoshlar orasida ishsizlik darajasi nisbatan yuqoriligi ko‘rinmoqda. Bunda talab va taklifning nomutanosibligi, ya’ni mehnat bozorida mavjud bo‘lgan mutaxassisliklarga ehtiyoj va kadrlar tayyorlash tizimidagi tafovut asosiy sabab hisoblanadi.
- Norasmiy bandlikning keng tarqalganligi iqtisodiy faollikni rasmiy statistika orqali to‘liq baholash imkonini cheklaydi.

Inson kapitalini rivojlantirish yo‘lidagi muammolarni yechishda quyidagi imkoniyatlarni sanab o‘tishimiz mumkin:

1. Demografik imkoniyatlar**:**

- O‘zbekiston aholisi tarkibida mehnatga layoqatli yoshlarning ulushi yuqori bo‘lib, bu iqtisodiyotning turli sohalarida ishlab chiqarish salohiyatini oshirish imkonini beradi.

- Aholining yosh tarkibi davlatga ta’lim va bandlik siyosatini tizimli rivojlantirish uchun katta imkoniyatlar taqdim etadi.

2. Texnologik taraqqiyot**:**

- Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish orqali masofaviy ta’lim, elektron sog‘liqni saqlash va onlayn bandlik xizmatlari rivojlantirilmoqda. Bu jarayon inson kapitalining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

3. Davlat islohotlari**:**

- O‘zbekiston hukumati tomonidan 2030-yilga qadar Barqaror rivojlanish maqsadlariga erishish strategiyasi qabul qilinishi va ushbu maqsadlar doirasida ta’lim, sog‘liqni saqlash hamda iqtisodiy islohotlarga alohida e’tibor qaratilishi ijobiy natijalarga olib kelmoqda.

Xulosa qilib aytganda, inson kapitali milliy barqaror rivojlanish maqsadlariga erishishda hal qiluvchi omil hisoblanadi. O‘zbekistonda inson kapitalini rivojlantirish bo‘yicha olib borilayotgan islohotlar muhim bo‘lsa-da, bu jarayonni jadallashtirish uchun qo‘shimcha strategik choralar talab etiladi. Quyida asosiy tavsiyalar keltiriladi:

1. Ta’lim tizimini takomillashtirish**:**

- Chekka hududlarda ta’lim muassasalari infratuzilmasini yaxshilash va zamonaviy axborot texnologiyalarini joriy qilish.
- Ta’lim dasturlarini mehnat bozorining real ehtiyojlariga moslashtirish orqali kadrlar raqobatbardoshligini oshirish.

2. Sog‘liqni saqlash xizmatlarini kengaytirish**:**

- Qishloq hududlarida zamonaviy tibbiyot markazlarini tashkil etish va sog‘liqni saqlash xodimlarini yetarli darajada moliyaviy rag‘batlantirish.
- Sog‘liqni saqlash tizimida raqamlashtirishni jadallashtirish va elektron tibbiyot xizmatlarini kengaytirish.

3. Mehnat bozorida raqobatni rivojlantirish**:**

- Yoshlar uchun kasb-hunar ta’limini kengaytirish va qo‘llab-quvvatlash.
- Norasmiy bandlikni rasmiylashtirish va xodimlarning huquqlarini kafolatlash tizimini takomillashtirish.

4. Davlat va xususiy hamkorlikni rivojlantirish**:**

- Ta’lim va sog‘liqni saqlash sohalarida xususiy sektor ishtirokini kengaytirish orqali sifat va qamrovni oshirish.
- Innovatsion startaplar va tadbirkorlik loyihalarini qo‘llab-quvvatlash orqali iqtisodiy faollikni kuchaytirish.

Ushbu tavsiyalarni amalga oshirish orqali inson kapitalini rivojlantirish sohasida salmoqli yutuqlarga erishish va milliy barqaror rivojlanish maqsadlariga muvaffaqiyatli yetib borish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O’zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning BMT Bosh Assambleyasi 78-sessiyasidagi nutqi. 5-sentabr 2023-yil.

1. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston – 2030” strategiyasi to’g‘risidagi PF–158-son Farmoni, 11.09.2023-y.

2. Махмудов Ш. ИННОВАЦИЯЛАРНИ ТИЖОРАТЛАШТИРИШ МОДЕЛЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ //Economics and education. – 2022. – Т. 23. – №. 2. – С. 23-32.

3. Maxmudov, S., & Sherxanov, I. (2024). INNOVATSION SOHADA DAVLAT-XUSUSIY SHERIKLIK MUNOSABATLARINING O‘RNI VA UNI AMALGA OSHIRISH MEXANIZMI. Iqtisodiy Taraqqiyot Va Tahlil, 2(2), 174–181. https://doi.org/10.60078/2992-877X-2024-vol2-iss2-pp174-181

4. Maxmudov Sh.X., Mirzayeva Sh.M. O‘zbekistonda inson kapitalini tijoratlashtirishning aholi farovonligi darajasiga ta’siri. “Sirdaryo viloyatini innovatsion hududga aylantirish istiqbollari: muammo va yechimlar” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjuman: to‘plam / – Sirdaryo: Ziyo nashr-matbaa, 2024.–928b

YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTINI RIVOJLANTIRISHDA YASHIL IQTISODIYOTNING ZARURIYATI

Axunova Ma’rifat Xakimovna
Farg‘ona politexnika instituti “Iqtisodiyot” kafedrasi katta o‘qituvchisi
ahunovamarifatxakimovna@gmail.com

Annotatsiya. Hozirgi kunda milliy iqtisodiyotni isloh qilishda "yashil iqtisodiyot"ni shakllantirish dolzarb masalaga aylangan. Qayd etish joizki, "yashil iqtisodiyot"ga o‘tishning asosiy maqsadlari sifatida iqtisodiyotning energiya samaradorligini oshirish va tabiiy resurslarni oqilona iste’mol qilishni kiritish mumkin. Maqola "yashil" iqtisodiyotning asosiy konsepsiyasi, atrof-muhitni himoya qilish va boshqa muammolarni tahlil qilishni o‘z ichiga oladi.

Kalit so‘zlar: yashil iqtisodiyot, energiya samaradorligi, arzon va ishonchli elektr ta’minoti, energoresurslar , “Yashil” o‘sish indeksi.

Insoniyat yaralibdiki, har doim tabiat va jamiyat bilan kurashib kelgan. Lekin ularning bu harakati doimo cheklangan doirada amal qilgan, chunki insoniyatning o‘zi cheklangan imkoniyatlar dunyosida yashab kelmoqda. Tabiatning rivojlanish qonuni va qonuniyatlari bor va ularni inson doim inobatga olishi lozim. Insonning ham yaxshi yashashi uchun o‘zining qonunlari va qonuniyatlari mavjud. Inson va tabiat shu ikki guruh qonunlari, me’yoriy hujjatlar asosida yashashi, faoliyat ko‘rsatishi lozim.

Shu davr ichida inson o‘zining aqliy mehnati bilan yashash darajasini yaxshilashi uchun ogir qo‘l mehnatini texnikaga almashtirdi, ya’ni ular ixtiro qilindi, yaratildi va amalda keng qo‘llanilmoqda. Aytish joizki, inson xayotining barqaror farovonligini ta’minlashga qaratilgan "yashil" iqtisodiyotga o‘tishga amaliy xarakatlar boshlandi.

Xususan, respublikamizda “yashil iqtisodiyot” asosida barqaror rivojlanishni ta’minlashda Prezidenti Sh.Mirziyoyev tomonidan 2019 yil 4 oktyabrda tasdiqlangan “2019–2030 yillarda O‘zbekiston Respublikasini "yashil" iqtisodiyotga o‘tish strategiyasi” muhim dasturiy amal hisoblanadi. Shuningdek, “Yashil iqtisodiyot”ga o‘tishning muhim vazifalari qatoriga iqtisodiyotning energiya samaradorligini oshirish va tabiiy resurslardan tejamli foydalanish kiradi. Belgilangan ushbu maqsadli indikatorlarga esa texnologiyalarni modernizatsiya qilish va moliyaviy mexanizmlarni rivojlantirish orqali erishiladi. 2030 yilgacha bo‘lgan davrda strategiyani amalga oshirish jarayonida yalpi ichki mahsulot birligiga issiqxona gazlarining solishtirma chiqindilari 2010-yil darajasidan o‘n foizga kamayadi, aholi va iqtisodiyot tarmoqlarining yuz foizga qadar zamonaviy, arzon va ishonchli elektr ta’minotidan foydalanish ta’minlanadi. Ekologik jihatdan yaxshilangan motorli yoqilg’i va avtomobil ishlab chiqarish hamda ulardan foydalanish kengaytiriladi, elektr transporti rivojlanadi. O‘zberkiston Respublikasi Prezidentining "2022-2026 yillarga mo‘ljallangan yangi O‘zberkistonning